

“АРМИЯ АВИАЦИЯСИНИНГ ЖАНГ УСУЛЛАРИ ТАЖРИБАСИДАН”

*подполковник З.М.Мавланов
ЧОТҚМБЮ – ЗРҚ ЖК кафедраси
ўқитувчиси*

Вертолётларнинг бугунги кундаги такомиллашувига кўп йиллик жанговар ҳаракатлардаги тажрибалар асос бўлди.

1951 йилдан бошлаб маҳаллий урушларда вертолётлардан фойдалана бошланди. Корея, Вьетнам, Миср, Лаос, Тунис, Конго, Уммон, Форс кўрфазида бўлиб ўтган урушлардаги авиациянинг қўлланилиш тажрибаларининг таҳлили муҳим топшириқларни бажариш жараёнида вертолётларнинг аҳамиятини ошиб борганлигидан далолат беради.

Илк бор америкаликлар Кореядаги жанговар ҳаракатларда вертолётдан ҳаво десантларини туширишда фойдаланишган. Кейинчалик вертолётлар жанг майдонини кузатишда ва душманнинг ердаги нишонларини яқсон қилишда, қурукликдаги қуролли кучлар ҳужуми манфаати учун ҳаракатда, алоқани таъминлашда, бундан ташқари, вертолётлар уриб туширилган экипажларни қутқаришда, ярадорларни кўчиришда, юк ва шахсий таркибни ташишда ҳамда бошқа махсус топшириқларни бажаришда қўлланилган.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, душманнинг ҳаво кучларини забт этишдаги операцияларда “Апач” типдаги жанговар вертолётлар катта муваффақиятлар билан қўлланилган.

Жанговар вертолётларнинг қўлланилиш тажрибаси шуни кўрсатадики, барча жанговар ҳужум ҳаракатларида 4-12 вертолётларнинг жойнинг рельефини инобатга олган ҳолда тўсатдан гуруҳ бўлиб ҳужум объектига чиқиши кузатилади.[1]

Объектларга зарба бериш одатда 1 дақиқадан 8 дақиқача вақт оралиғида қисқа ва энг қисқа баландликдан амалга оширилган. Вертолётлар кичик гуруҳ бўлиб ҳаракатланиб, оз куч билан узок вақт объектларга ҳаводан таъсир

ўтказишган. Жанговар вертолётлар қурукликдаги кучлар ҳужуми манфаати учун муваффақият билан ҳаракатланишган, душманнинг ердаги нишонларни яқсон қилишган, ўз кўшинларига чўлларда ҳаракат йўналишларини кўрсатишган, Ироқ ва Афғонистонда синалгандек, ҳаво разведкасини олиб борганлар. Вертолётларнинг аҳамиятга молик жанговар хусусияти Форс кўрфазида олиб борилган ҳаракатларда ёрқин ифодасини топди.

Шуни таъкидлаш жоизки, Ироқ урушининг дастлабки кунларидаёқ, иттифокчи кучлар авиация техникаси ва шахсий таркибнинг жанговар ҳаракатларга тайёргарлигининг сустиги туфайли жуда кўп миқдорда вертолётлар йўқотилди. Ироқдаги уруш АН-64 “Апач” жанговар вертолётлар учун жанг маҳоратини синаш майдони бўлди. Ироққа қарши жангда танк бўлинмаларини яқсон қилиш учун А-10А, АН-64 жанговар учувчи аппаратлари биргаликда жанг олиб борди.

Самолёт ва вертолётларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини куйидагиларда кўриш мумкин. Разведкачи самолёт, зенит воситалари етмайдиган баландликда учган. Вертолёт гуруҳи эса, душманнинг ердаги нишонларини аниқлаб, унга қарши зарба берган. Самолёт гуруҳи

паналаб учиб кўриқлаш ҳудудидан чиқиб, кузатилаётган объект ҳақидаги керакли маълумотларни қўлга киритгач, объектга яқинлашган. Бомбардимон зарбалардан сўнг, самолёт гуруҳи яна такроран разведкани давом эттирган. Бу вақтда вертолёт гуруҳи самолёт гуруҳини разведкани охирига етказиб олишлари учун уларни ҳимоялаб турган. АҚШ нинг авиация армия бўлинмалари ялпи кучлар сафарбарлигини юқори даражада эканлигини намойиш этишди.

Охириги ўн йилликдаги урушлар ва жанговар тўқнашувлар таҳлили шуни кўрсатадики, қуролли жангларни янги сифатли даражага кўтарилишида авиация ва турли мақсадларга мўлжалланган вертолётлар муҳим роль уйнайди.

Чет эл экспертлари вертолётларнинг махсус бўлинмаларни ёриб ўтишдаги, террористик ва бошқа қуролли тузилмаларга қарши фаолиятидаги, душман ҳудудидаги махсус операцияларни амалга оширишдаги, шунингдек, берилган топшириқларни бажариш жараёнида махсус тузилмалар фаолиятининг таъминотидаги ўрнига асосий эътиборни қаратишади. Шу жумладан, вертолёт бўлинмаларининг асосий вазифалари куйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

махсус, партизан ва бошқа номунтазам қуролли тузилмаларни ташкиллаштиришда қидирув-разведка ишларини олиб бориш;

махсус тузилма шахсий таркибини душман ортига олиб чиқиш ва топширилган вазифани бажариб бўлгач, уларни эвакуация қилиш (кўчириш);

тўлиқ ёки қисман душман назоратидаги, шунингдек, кўршовдаги ёки асосий кучлардан бўлинган ҳолатдаги махсус тузилма, партизан ва бошқа номунтазам қуролли тузилмалар фаолиятини ва жанговар қўлланилишини таъминлаш;

террористик, кўпоровчи-разведкачи тузилмалар ва бошқа ноқонуний қуролли тузилмаларни қидириш, кўршовга олиш ва йўқ қилиш;

қидирув-қутқарув чора тадбирларини амалга ошириш, шунингдек, кўшилма, қисм ва бўлинмаларнинг кўршовдан чиқишига ёрдам кўрсатиш, харбий асирларни излаб топиш ва қутқариш, отиб туширилган самолёт ва вертолёт экипажларини эвакуация қилиш;

терроризмга қарши курашдаги ҳаракатларда қатнашиш, шунингдек, гаровга олинганларни қутқариш, террорчилик актларини бартараф этиш, террористик гуруҳ ва ташкилотларини қидириб топиш ва уларга барҳам бериш, уларнинг базасини йўқ қилиш;

кенг диапазонли частоталардаги телекўрсатувлар ва радио орқали курулган кучларнинг шахсий таркиби ва аҳоли онгига инфор­мацион-психологик таъсири бўйича тадбирларни олиб бориш;

наркобизнесчилар билан курашлардаги ҳаракатларда қатнашиш, шунингдек, наркотик олиб ўтиладиган йўлларни қидириб топиш ва наркотик олиб ўтилишига тўсқинлик қилиш, наркомафия базаси ва наша экиладиган майдонларни топиш ва яқсон қилиш;

табiiй офатлар туфайли келтирилган талофатларни бартараф этиш, шунингдек, аҳолига гуманитар ёрдам бериш.

Шундай топшириқлар Вьетнамдаги ҳарбий-транспорт самолёт ва вертолёт экипажлари томонидан кўп маротаба бажарилган. Аммо вертолётлар кичик ҳаракат радиусига эга эдилар, шунингдек, улар топшириқларни қўшимча ёнилғи қуймасдан бажарилишини мураккаблаштирарди.

Шунга қарамасдан, вертолётлар ёрдамида ҳаво десантлари туширилиши ҳақида қарор қабул қилинди, ёнилғи етишмаслик муаммосини эса авиагуруҳ таркибига қўшимча ёнилғи қуювчи самолётларни қўшишди.

Мутахассислар Ҳинду Хитойдаги уруш тажрибасига таяниб, вертолётларни ҳавода қўшимча ёнилғи билан таъминланишига қарор қилишди.

Бироқ, Ироқ ҳудудида вертолётларни ерга қўнилган ҳолатда қўшимча ёнилғи билан таъминланиши маъқул деб топилди, бу эса ўз навбатида операцияни мураккаблаштиради, чунки, вертолётларни ва қўшимча ёнилғи ташувчи авиацияни ерга қўниши учун мос майдонни топиш зарур эди, лекин, уларни шу ҳудуд табiiй-климатик хусусиятидан келиб чиқиб учраштиришга келишиш ҳам зарур эди. Вертолёт турини танлаш эса талаб қилинган фойдали юк массаси, ҳаракат радиуси ва чидамлилигидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилган.[1]

Таъкидлаш лозимки, Ироннинг табiiй-климатик шароити таъсири ва вертолётларнинг куч қурилмасининг чидамлилиги нуқтаи назаридан вертолётлардан фойдаланиш шарти режалаштирилган ҳаракатларни амалга ошириш шартларидан кескин фарқ қиларди. Шунга қарамасдан, двигателнинг ҳаво деворидаги фойдали кучни “емирувчи” чангдан ҳимоя қурилмасини олиб ташлашга қарор қилинди, бу эса вертолётнинг учиш давомийлигини сунъий равишда узайтирарди.

Лекин, ҳеч ким қум бўронлари пайтида бу узайтирилган механизм вертолётнинг куч қурилмаси чидамлилиқ даражасини тушириб юборишига эътиборни қаратмади.

Вьетнамдаги тунда паст-баландликда нотаниш ҳудудда учиш тажрибасига таянган ҳолатда вертолёт экипаж аъзоларини танлашда айнан қидирув-қутқарув вертолётлар учувчиларини жалб қилиш мақсадга мувофиқ деб топишди. Вертолётларнинг паст-баландликдаги гуруҳ бўлиб учиш тайёргарлик машқларида учувчилар қобиляти суст эканлиги аён бўлди.

Жанговар ҳаракатлар пайтида ҳам бир қатор қўпол хатоларга йўл қўйилди. Ироннинг қирғоқ чегараси туташ чизигида вертолёт гуруҳи қуюқ

туман ичида қолди, кейин кучли қум бўронига дуч келди, бу эса экипажлар ўртасидаги визуал алоқанинг узилишига олиб келди, топширилган йўналишдан чиқиб кетишди ва белгиланган нуқтага ўз вақтидан бир ярим соат кеч қолишди.

Афғонистондаги чекланган контингентли (таркибли) совет армияси жанговар ҳаракатлари тажрибаси шуни кўрсатдики, вертолётчиларнинг асосий вазифаси ҳаво десантларини душманлар қузатувида бўлган қишлоқлар, йўллар, алоқа тугунлари яқинига қузатиб қўйишдан иборат эди.

Бу жанг ҳаракатларида МИ-24 русумли жанговар вертолётлари МИ-8 ва МИ-6 русумли транспорт вертолётларини қўниши учун душман ўт очиш истеҳкомларини бомба ва ракеталар билан яқсон қилишди.

Вертолётларнинг асосий вазифаларидан бири, бу автоколонналарни қузатиш, қарвонларни қидириб топиш ва яқсон қилишдан иборат. Шундай ҳаракатлар МИ-24 ва МИ-8 вертолётлар гуруҳи томонидан ҳам амалга оширилган. Топилган қарвонни МИ-8 махсус гуруҳ келгунга қадар тўхтатиб турилган. МИ-24 вертолётлари аниқланган қарвонни яқсон қилиш учун юборилган махсус вертолётлар гуруҳини қўриқлаш мақсадида ҳаво назоратини олиб борган.[1]

Вертолётларнинг яна мураккаб вазифаларидан бири душман қаттиқ назорати остидаги довлар ва йўллар орқали бориладиган тоғ муҳофаза соқчилар постларини таъминоти бўлган.

Вертолётларни тоғ ҳудудида қўниши учун майдонларнинг кичиклигидан ташқари тоғ олди шамоллари ҳам ҳалақит берган. Юк ташувчи вертолётларнинг вертолётларнинг баландликка кўтарилиши осон бўлиши учун ўриндиклар ва юк ортиш бўлинмасидан баъзи бир ускуналар, зирх плиталари, илгаклар, рампалар, қуроллар олиб ташланган.

Агар қўниш майдончаси вертолётларнинг қўниши учун ноқулай бўлса, юк ортиш ва тушириш жараёнида олд ғилдираклар мувозанати сақланиб вазн ушлаб турилган.

Шундай ҳолатлар ҳам бўлганки, баланд тоғ майдончасидан ҳавога кўтарилиш жараёнида вертолёт одатдигидек уча олмаган. Бундай ҳолатлар учун қулаш усули ишлаб чиқилди, бу усул бўйича вертолёт пастга қулаш ҳолатида бўла туриб, етарлича тезликда горизонтал учиш ҳолатига ўтиб олган. Масалан, МИ-8 вертолётининг экипажи шу усул билан тоғ чўққисида қуршаб олинган 30 нафар одамларни қутқаришга муваффақ бўлган.

Шуни таъкидлаш жоизки, айнан Афғонистон вертолётларда қидирув, жанговар ҳаракатлар ва тактик усулларни такомиллаштириш мақсадида махсус ҳаракатларни қўллаш майдонига айланди. Масалан, МИ-8 вертолёти экипаж командири душманлар қуршовидан қишлоқдан разведкачи гуруҳни олиб чиқиб кетиш пайтида, ярим осилган, олд оёғига таянган ҳолатда

вертолётни ғилдирак устида “айлантиради” ва борт куролидан душманни ўққа тутди.

Шимолий Кавказдаги террористик гуруҳларга қарши олиб борилган ҳаракатлар вертолётларнинг жанговар қўлланилиш тактикасининг такомиллашувдаги янги қадам деб қараш мумкин.

Нотекис тоғ олди ҳудудларда олиб бориладиган жанговар ҳаракатларда вертолётларнинг жуфт ёки якка ҳолатдаги учиб имкониятлари тўлиқ намоён бўлмайди, чунки бу ўз ўрнида экипажлардан жуда катта матонат ва жасурликни, зийракликни талаб этарди. Масалан, 2002 йил август ойида Итум-Қалин ғорида ўрнашиб олган душман жанговар гуруҳини қўршовга олиш мақсадида, ҳаво десантларини ерга муваффақиятли қўндириш ва улар ҳужумидан ҳимоя қилиш учун авиация зарбасини бериш бўйича ҳаракатлар олиб борилди. Душман жуда тор дарада жойлашганлиги сабабли, фақат бир тарафлама зарба бериш мумкин эди. Шунга қарамасдан, МИ-24 русумли вертолётлар жуфтлиги бортида ҳаво десантлари жойлашган МИ-8 русумли вертолётларни қўниши учун ракета зарбалари билан душмандан ҳимоя қилишди. Лекин МИ-8 вертолётларидан бири десантларни қўндираётган пайтида зарбага дуч келади. Ми-8 вертолёти қўнишга мажбур бўлганини кўргач, МИ-24 вертолёти дарага пастлаб учиб, душманга ракета зарбаларини бериб десантлар қўнишига ёрдам беради ва МИ-8 экипажини эвакуация қилинишини таъминлайди.

Шали аҳоли пунктидаги миналаштирилган майдонга тушиб қолган 16 разведкачиларнинг қутқарувини яна бир бошқа мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Майдон миналаштирилган бўлганлиги учун вертолёт кўна олмади, шунинг учун разведкачиларни махсус мослама орқали вертолёт бортига кўтариб олиб чиқишди.

Тажрибадан кўринадики, қалин ўсимликлар махсус мосламани ерга тушишига ҳалақит беради. Шунда экипаж командири дарахт шохларини МИ-8 вертолёти фюзеляжи билан синдиришга ва шу орқали ерга яқинлашишига қарор қилади. Дарахтларнинг синган учли қисми ҳар дақиқада вертолёт учиб қурилмасини ишдан чиқариши мумкин эди. Лекин, вертолёт бу хавfli ҳудуддан разведка гуруҳини олиб чиқишга муваффақ бўлди.

Афғонистонда тадбиқ этилган юк ва жанговар вертолётларни ҳамжихатликдаги фаолияти ҳозирги кунда ҳам қўлланилмоқда.

Душман томонидан уч кун давомида камалда бўлган ўн бир махсус бўлинма аскарларини эвакуация қилишни ҳам МИ-8 вертолёт экипажи амалга оширди, уларни эса душман ҳужумидан Ми-24 вертолётлар жуфтлиги ҳимоя қилди. Бу ҳолатда ҳам вертолётни ерга қўниш майдони бўлмаганлиги сабабли, махсус бўлинма аскарларини мослама ёрдамида вертолёт бортига олиб чиқишди, бу пайтда МИ-24 вертолётлари душманга ҳаво зарбалари бериб турди. Таъкидлаш жоизки, Шимолий Кавказдаги жанговар ҳаракатларда махсус операцияларнинг юқори натижа билан ўтишига ҳалақит берган бир неча жиддий камчиликлар бор эди.

Булардан асосийси, ҳамкорликда ўтказилган ҳаракатларда қисм ва бўлинмалар ўртасидаги ҳамжиҳатлик ва келишувнинг йўқлиги эди. Шундай ҳолатлардан бири 2003 йили февраль ойида Тазен-Қалъа аҳоли пунктида ўтказилган махсус операциядир, бунда Қора денгиз ХХК авиагуруҳ вертолётларига пистирмага тушиб қолган денгиз пиёдаларини қутқаришда химоя вертолётлари ёрдам бера олмаган эди. Бўлиб ўтган воқеанинг асосий сабаби, Хонқалъа авиаотрядларини қўмондонлик билан келишилган ҳолдаги ҳаракатларининг сустлигида эди. Қоғозбозлик, ҳаддан ташқари ўз имкониятларига юқори баҳо бериш, МХ, МВ, ИИВ бўлинмаларида юқори малакали авиамутахассисларининг етишмаслиги Шимолий Кавказда олиб борилган терроризмга қарши ҳаракатларда яққол намоён бўлди. Шу билан бирга, ИИВ бўлинмаларидаги штатсиз авиамўлжалга олувчиларнинг касбий маҳоратини етишмаслиги авиацияни жангнинг ноқулай вазиятларида юқори аниқликдаги мақсадни кўзлаш маҳоратини сустлигига олиб келди.

Афғонистондаги жанглар мисолида шуни таъкидлаш лозимки, ХХК бўлинмалари ва ХҚХВ авиация курулли кучларининг ягона кодлаштирилган учиш хариталарининг йўқлиги вертолётларнинг душман нишонларини топиш ва жанговар учувчи аппаратларнинг зарба бериш маҳоратини уйғунлаштирган ҳолда жанговар ҳаракатларни ҳамкорликда ташкиллаштириш имконини бермайди.

Қўпоровчи-террористик гуруҳларга қарши янги жанг усуллари пайдо бўлиши, шунингдек, вертолётларнинг гаровга олинганларни озод этиш бўйича жаҳон тажрибаси, террорчилик актларини олдини олишда, наркотик моддаларнинг тарқатилишида ва контрабандасида, фавқулодда ҳолатларни бартараф этиш ва аҳолига гуманитар ёрдам беришдаги ўрнини таъкидлаган ҳолда, уларни махсус ҳаракатлардаги ўрнини ҳам яна бир бор кўриб чиқишни тақозо этади.

Шундай қилиб, Ироқдаги, Афғонистондаги, Шимолий Кавказдаги чет эл ҳарбий ҳаво кучларининг жанговар ҳаракатларини таҳлил қилиб қуйидаги хулосага келиш мумкин:

Ироқдаги, Афғонистондаги, Шимолий Кавказдаги ҳаракатлар вертолётларнинг жанговар ҳаракатларда шубҳасиз муҳим ўрин тутишини намоён этди;

бир тарафдан, куруқликдаги жанг воситаларининг самарадорлиги вертолётларнинг қўлланилиш самарадорлигига боғлиқ бўлса, бошқа тарафдан вертолётлар душман қўшинлари учун илк бартараф этиш зарур бўлган ҳаво кучларига айланди.

Ироқ, Афғонистон ва Шимолий Кавказдаги ҳаракатлар оғир об-ҳаво шароитида ҳаво кучларининг жанговар топшириқларни бажаришдаги тайёргарлигини синабгина қолмасдан, хатолар устидан ишлаш учун жиддий ёндашишни талаб этди.[1]

АДАБИЁТ

1. WWW publishing group.ru